

Po rokoch sterility, bezdúchého epigónstva a učebnicovej poučkománie dochádza u nás v poslednom čase v oblasti spoločenského myslenia k istému oživeniu. Vari najvýraznejším dokladom toho je nástup na úseku sociologických výskumov. Slubujeme si od nich veľa. Predovšetkým sa nadávame, že v jednote s pozitívnymi riešeniami nám pomôžu zbaviť sa rôznych falošných predstáv, ktoré sme si o fungovaní socialistickej spoločnosti vytvorili, rôznych stereotypov, natoľko vžitých a ovládajúcich mysle, že sa ukazujú byť temer imúnne voči sporadickej kritike zo strany empirických faktov. Sociologický výskum zbavuje tieto náhľady imunity. Tým, že ich chce programovite konfrontovať so skutočnosťou, vytvára pôdu pre ich usvedčenie z nepravdy, zo lži. A to je jediná možná cesta, ako aj v našich podmienkach rozvíjať teoretické myslenie, ako docieľiť, aby intelektuálne sily socialistickej spoločnosti prestali praxi pritakávať, velebiť ju a okiadať a ujali sa svojej najvladnejšej a jedine dôstojnej úlohy neúprosného kritika a pretvárateľa praxe.

Idea sociologických výskumov — aj keď so značným oneskorením — sa už začína u nás realizovať, no treba vidieť, že sme sa zatiaľ nedostali príliš ďaleko od štartovacej čiary. Najväčšia prekážka spočíva v tom, že máme absolútny nedostatok kvalifikovaných a skúsených sociologických kádrov. Aspoň na Slovensku je situácia taká, že temer všetci, o ktorých sa môže sociologický výskum oprieť, buď opúšťali vysokú školu v priebehu neslávnych päťdesiatych rokov — a opúšťali ju skôr ako propagandisti a osvetári než bádatelia — alebo sú to praktici, ktorí už síce majú nejaký prieskum za sebou, avšak chýba im základná teoretická a metodologická príprava. Z toho, prirodzene, vyplýva, že sa serióznejšie výsledky sociologických výskumov nedajú očakávať v najbližších mesiacoch či týždňoch, lebo v súčasnom štádiu hlavnú pozornosť bude treba zamerať na

sebvzdelávanie, na ovládnutie profesie.

Jedným z dôležitých činiteľov, ktorý môže prispieť k rozvoju našej sociológie, je vydávanie prekladovej sociologickej literatúry. Edičná politika na tomto úseku by mala byť premyslená, citlivo reagujúca na meniace sa potreby, riadiaca sa dobre zostaveným tematickým plánom. Samozrejme, ani pri najlepšej vôli sa nebude môcť vydať všetko, čo vo svetovej sociologickej literatúre existuje, prípadne sa časom objaví. Preto popri zásade viazanosti tematického plánu na jednotlivé etapy nášho sociologického bádania mala by sa veľmi striktné dodržať aj zásada, že nebudeme prekladať literatúru druhoradého významu. Aj tu, ako všade inde, treba dbať na racionálne využívanie prostriedkov a zdrojov, na efektívnosť investícií.

Zhruba takýmto smerom sa začne uberať naše myslenie, keď si prečítame slovenský preklad Rožinovho *Úvodu do marxistickej sociológie*, ktorý sa zásluhou Vydavateľstva politickej literatúry dostal v uplynulom roku do regálov našich knižkupectiev. Kladieme si otázku: Sú kvality knihy naozaj také, že bude schopná zahnáť hlad po objavnej sociologickej literatúre, obohacuje naše poznatky o niečo nové, inšpirujúce, možno ju pokladať za faktor, ktorý kladne ovplyvní priebeh a úroveň sociologických výskumov u nás?

V čase, keď naša sociológia robí iba prvé krôčiky, je dobrý, inštruktívny úvod do tejto vednej disciplíny viac než vítaným artiklom. Nepochybujeme ani o tom, že bolo autorovou ctižiadostou takýto úvod napísať. Po prečítaní knihy sa však nemôžeme ubrániť pocitu značného sklamaní, ktorý vyplýva z toho, že otázky, na ktoré sme hľadali v knihe odpoveď, ostávajú nezodpovedané, resp. autor na ne odpovedá neprijateľným spôsobom.

Rožinova kniha obsahuje šesť kapitol, ktoré sa ďalej členia na menšie obsahové celky. V podstate však možno hovoriť o dvoch základných častiach. Ťažiskom

prvej časti je asi 60 stranová druhá kapitola, v ktorej sa nastoľuje a rieši otázka predmetu, metód, obsahu, štruktúry, princípov, zákonov a kategórií marxistickej sociológie, otázka vzťahu sociológie, konkrétnych sociologických výskumov a spoločenských vied ako aj otázka súčasnej buržoáznej sociológie. Druhú časť tvoria posledné štyri kapitoly, venované jednotlivým sféram spoločenského života: materiálnej, sociálnej, politickej a duchovnej — spolu asi 100 strán.

Pri vymedzovaní predmetu marxistickej sociológie Rožin konštatuje známu skutočnosť, že medzi marxistami nie sú jednotné názory na túto otázku. Osobne sa nazdáva, že „filozofické a sociologické vysvetľovanie spoločenských javov nie je totožné“ (str. 27), avšak to mu nebráni v tom, aby sociológii odmietol právo byť relatívne samostatnou vednou disciplínou, nefilozofického typu. Nevidí nič paradoxného v tvrdení, že historický materializmus je aj filozofickou, aj nefilozofickou (sociologickou) vedou. Filozofický aspekt historického materializmu nachádza „v uznaní prvotnosti spoločenského bytia a druhotnosti spoločenského vedomia“, kým sociologický aspekt spája „s vedeckým vysvetlením sociálnej podstaty spoločenských javov, ich miesta a úlohy v spoločenskom vývine“ (str. 27).

Rožinove úvahy v tejto časti knihy sa priamo hemžia prehrešeniami proti dosť elementárnym zásadám logického myslenia. Uvediem aspoň jeden, no iste najkrikľavejší príklad. Kým na str. 20 chystá sa autor vyvrátiť tézu, že „nemôže existovať taká definícia, podľa ktorej by bol historický materializmus súčasne aj filozofickou vedou, aj sociológiou, deväť strán nato bez akýchkoľvek rozpakov tvrdí pravý opak: „Je samozrejmé, že predmet historického materializmu ako sociológie sa odlišuje od predmetu historického materializmu ako filozofickej vedy, podobne ako sa sociologické skúmanie odlišuje od filozofického“ (str. 29).

Podľa toho, ako vymedzujú predmet so-

ciológie, Rožin rozdeľuje marxistov na tých, ktorí za marxistickú sociológiu pokladajú historický materializmus, ďalej na tých, ktorí priznávajú samostatnosť aj historickému materializmu aj marxistickej sociológii a napokon na tých, ktorí zastávajú rôzne kompromisné stanoviská. Zdá sa, že sa Rožinovi podarilo postupne začleniť svoj vlastný názor do všetkých troch skupín. Kompromisný postoj zaujíma vtedy, keď okrem výskumov, ktoré robí historický materializmus ako filozofická veda a ako sociológia, hovorí aj o konkrétnych sociologických výskumoch so zvláštnym predmetom a špecifickými teóriami i metódami skúmania (str. 37—39). A tak máme okrem sociológie v zmysle jedného z aspektov historického materializmu aj sociológiu v zmysle špecifických sociologických výskumov.

Rožin sa kriticky vyslovuje o filozofoch a sociológoch, ktorí strácajú mnoho síl a času na neplodné spory o otázke predmetu sociológie namiesto toho, aby sa pustili do sociologického skúmania. Je to nesporne správna kritika, šitá aj na našu mieru. Lenže keď sa píše úvod do sociológie, treba sa s otázkou predmetu aspoň relatívne vyrovnáť, treba tu postupovať oveľa vyhranejšie a jednoznačnejšie, než sa to darí Rožinovi. Autor sa až príliš uspokojuje s povrchnými slovnými riešeniami, čo sa potom negatívne odráža aj na ďalších rozboroch.

Hádám najdeklaratívnejšie vyznieva tá časť knihy, kde sa hovorí o črtách súčasnej buržoáznej sociológie. Rožin tu dokonca ignoruje aj domácu sovietsku prax, nehovoriac už o dlhodobjších skúsenostiach poľských marxistických sociológov. Uspokojuje sa s tézou, že po prechodnej progresívnom ranom štádiu kapitalizmu nastal stav, keď v oblasti buržoázneho spoločenského myslenia „nezištné skúmanie uvoľnilo miesto potýčkam najatých pisáľkov“ (str. 76), nezmeniac sa ani slovom o tom, že marxistická sociológia bude mať ešte čo robiť, aby absorbovala a prispôbila svojim potrebám všetko to cenné, čím disponuje — najmä v oblasti konkrétnych vý-

skumných metód a techník — súčasná buržoázna sociológia.

Keď sa nerozpakujeme tvrdiť, že v prekladovej sociologickej literatúre zaujme Rožinova kniha jedno z popredných miest v rubrike prehier, budme trochu kritickí aj voči sebe. Viem, že keď sa rozhodovalo o tom, či ju preložiť alebo nie, nezavážil ani tak obsah knihy, ako je názov. Bolo treba prelomiť ľad nedôvery a podozrie-

vavosti voči samému termínu „sociológia“, a Rožin aspoň v tomto jedinom bode znamená prínos. Pomaly si zvykáme na červené súkno, už nás tak nedráždí. Naučili sme sa vyslovovať slovíčko „sociológia“ v inom než pejoratívnom kontexte. Časom sa hádam zmôžeme aj na skutočne inštruktívny „úvod“ do marxistickej sociológie.

R. Roško

PRÍSPEVOK K TEÓRII SOCIALISTICKEJ REVOLÚCIE

Závery XX. a XXII. sjazdu KSSS ako aj rozširujúci sa fond skúseností robotníckej triedy z bojov za uskutočnenie proletárskych revolúcií položili diskusiu o komplexe otázok socialistickej revolúcie do roviny vecnosti a konkrétnosti. V ideologickej oblasti, najmä v propagandistickej práci nedokážeme sa ešte vždy náležite vyvarovať zjednodušených pohľadov na taký závažný, v mnohom smere priamo kľúčový moment prechodu od kapitalizmu k socializmu, ako je práve alternatíva pokojného charakteru proletárskej revolúcie z hľadiska charakteru celého prechodného obdobia od kapitalizmu k socializmu. Práca s. Zvadu *O pokojné ceste k socializmu* (NPL 1964, strán 127) je i napriek dosiahnutým výsledkom v diskusii o charaktere prechodu od kapitalizmu k socializmu významným podnetným príspevkom. Napriek inej súvislosti (str. 101) je z hľadiska prístupu k skúmaniu celej problematiky závažné autorovo konštatovanie, že „vzdialenosť jednotlivých kapitalistických krajín od socializmu nemožno merať ani výlučne stupňom hospodárskeho rozvoja, ani množstvom demokratických slobôd, ale predovšetkým stupňom politickej vyspelosti, organizovanosti, aktivity a moci ľudových mas“.

Nebolo možné, aby autor vzhľadom na koncepciu výkladu problematiky, akú zvolil, nespomenul niektoré Marxove, Engelsove a Leninove názory, i keď ich vzhľadom na celkový rozsah práce a proporcionality

jednotlivých kapitol označuje iba ako poznámky. V tejto súvislosti vzniká otázka, či nie je určitým zjednodušením Leninovho prínosu, ba priamo ním vypracovanej ucelenej koncepcie teórie socialistickej revolúcie v období imperializmu, charakteristika V. I. Lenina ako najpresvedčenejšieho stúpenca a propagátora idey ozbrojenej revolúcie v epoche imperializmu (str. 15).

V rámci správne volenej štruktúry vplyvu vonkajších i vnútorných podmienok pokojného prechodu od kapitalizmu k socializmu pri širšom výklade vnútorných podmienok nastoľuje autor v konkrétnej podobe také závažné otázky, ako je vzájomný vzťah pokojnej cesty a možnosti imperialistickej vojenskej intervencie, úloha štátneho aparátu pri pokojnom prechode od kapitalizmu k socializmu a pod.

Variabilita situácie, nutnosť pripravenosti robotníckej triedy na použitie a prípadne striedanie pokojnej a ozbrojenej formy socialistickej revolúcie, vedie autora k celému radu závažných záverov, že nemožno — ako hovorí — s dogmatickou istotou tvrdiť, že v krajinách, kde po dlhé roky trvali buržoáznodemokratické slobody a dodnes sa udržiavajú silné parlamentné a republikánske tradície, bude sa revolúcia vyvíjať pokojnou cestou, kým v krajinách s nepevnými a nestálymi demokratickými inštitúciami alebo s brutálnymi absolutistickými režimami nastúpi robotnícka trieda cestu ozbrojených zrážok (str. 53). Tento